

עד שירצה את חבירו

לכאורה הכל הסתדר מעצמו. אבל לפעמים השלום החיצוני אינו מחילה; הוא רק הסכמה שלא לפתוח את המקום הבואב. אפשר להיפגש שנים, ובתוך הנפש עדיין מונח דבר שלא קיבל את שמו.

כשהצרה שוברת את התירועים

כאשר האדם זקוק לישועה, כל עולם התירועים מתחיל להישבר. עתה כבר אין לו נחת מן הטענה שהשני רגיש מדי. הוא מוכן לוותר על השאלה מי התחיל ומי היה צריך לבקש ראשון. הצורך דוחף אותו החוצה מן המקום שבו הסתתר. ס'שטיפט אים ארויס פון דער גאנצער וועלט פון תירועים. זהו דבר טוב. לפעמים הצרה פותחת דלת שהאדם לא הצליח לפתוח במשך שנים. היא נותנת לו כוח להרים טלפון, לגשת אל מי שהתרחק ממנו ולהוציא מפיו מילים שהיו תקועות בלבו. היא שוברת את הכבוד המדומה ואת החשבון מי חייב למי. מתוך שלא לשמה יכול האדם לבוא אל לשמה.

אבל גם כאן יש סכנה. פעמים רבות הוא אינו מתקשר מפני שכאב לו על מה שעשה, אלא מפני שהוא רוצה להסיר דבר העומד בדרכו. הוא אומר: "אולי האב איך דיר וויי געטון, אולי אתה מקפיד עלי; אני מבקש שתמחול לי". בתוך המילים נמצא בעיקר כאבו שלו, הצרה שלו והישועה שלו. כאבו של השני עדיין לא קיבל מקום.

אם השני אומר "מחלתי", הוא נושם לרווחה. עתה הוא מקווה שהשער ייפתח והישועה תבוא. אבל האדם שממנו ביקש מחילה יכול להישאר באותו כאב שהיה בו קודם. הוא הרגיש שלא באו לראות אותו; באו להשתמש במחילתו כדי להשיג דבר אחר. גם הפעם הוא נעשה אמצעי בתוך עולמו של מי שפגע בו.

לצאת ידי חובה

גם מי שמבקש מחילה כדי לקיים את השלחן ערוך עלול ליפול באותו מקום. הוא אינו מחפש באמת לרצות את חברו; הוא מחפש לצאת ידי חובתו. הוא ביקש פעם, ביקש עוד פעם, ואם השני לא מחל, הרי כבר למד מה כתוב בהלכה. מעתה, לדעתו, הדבר שוב אינו שייך אליו.

אמת היא שההלכה קובעת גבול לחובת הריצוי. אם החבר אינו מתפייס, מביאים שלושה בני אדם ומבקשים ממנו, ואם לא התרצה חוזרים עד שלוש פעמים; לאחר מכן אין המבקש זקוק להמשיך, אלא אם היה זה רבו (רמב"ם, הלכות תשובה ב, ט; שלחן ערוך, אורח חיים תר"ו, א). ההלכה אינה מוסרת אדם לעולם בידו של מי שאינו רוצה למחול. לאחר מאמץ אמיתי יש גבול לחיוב המוטל עליו.

אבל אין להפוך את הגבול שנתנה התורה לתכלית בקשת המחילה. לא לכך בא האדם, כדי לברר כמה פעמים עליו לומר "מחל לי" עד שיוכל להסתלק מן התמונה. חז"ל לא אמרו רק "עד שיבקש מחברו", אלא "עד שירצה את חבירו" (יומא פה ע"ב). לרצות פירושו לעסוק בחבר, בכאבו ובמה שנדרש כדי להשיב את לבו.

יכול אדם לקיים את סדר הבקשה מבחינה הלכתית, ועדיין לא להבין מה אירע בין שתי הנפשות. הוא מילא את החובה המוטלת עליו, אבל לא נכנס אל המקום שבו נשבר האמון. מבחינת גבולות החיוב יתכן שאין עליו עוד תביעה; מבחינת בניין הקשר יתכן שעוד לא התחיל. אלו שני דברים, ואין לערבב ביניהם.

בקשת מחילה שאינה מבקשת להיפטר

בערב יום הכיפורים מתעוררים בני אדם לבקש מחילה זה מזה. הטלפון מצלצל, אנשים שולחים הודעות, ויש העוברים מאדם לאדם ואומרים: אם פגעתי בך במשך השנה, אני מבקש שתמחול לי. ודאי דבר גדול הוא שיהודי מכניע את עצמו ומוציא מפיו בקשת מחילה. ואף על פי כן, פעמים רבות חסר בתוך הבקשה עצם הדבר: הוא מבקש מחילה, אבל אינו עומד באמת מול האדם שנפגע ממנו.

יש המבקשים מחילה מפני שכך נפסק בשלחן ערוך. עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו, ולכן הוא מרגיש שמוטל עליו חיוב. הוא רוצה להיכנס ליום הקדוש בלי חוב זה, ועל כן הוא ניגש, מבקש מחילה ומסמן לעצמו שעשה את המוטל עליו. היתה לפניו הלכה, והוא קיים אותה.

ויש המבקשים מחילה מפני שהם זקוקים לישועה. אירעה להם צרה, דבר מסוים אינו מסתדר, או שהם ממתינים זמן רב לדבר הנצרך להם. הם שומעים שכדאי לבדוק אם פגעו פעם במישהו, ושמא הקפדה של אדם עומדת בדרכם. עתה יש דבר הדוחף אותם: ס'קוועטשט זיי, אין להם מנוחה. הם מתחילים להתקשר ולשאול: אולי פגעתי בך פעם, אולי אתה מקפיד עלי, ואני מבקש שתמחול לי.

שתי הדרכים יכולות להיות פתחים טובים. השלחן ערוך מעורר את האדם לעשות דבר שלא היה עושה מעצמו, והצורך בישועה שובר את הקושי ואת הבושה. לפעמים האדם מתחיל מתוך חיוב או מתוך צרה, ובאמצע הבקשה נפתח לבו והוא מכיר באמת במה שעשה. אבל כל זמן שהוא נשאר רק עם החיוב או רק עם הישועה, עדיין אין כאן בקשת מחילה בשלמותה.

עולם של תירועים

בדרך כלל יש לאדם הרבה תירועים מדוע אינו צריך לבקש מחילה. התירוע הראשון הוא שהשני לא נפגע באמת. הוא אומר לעצמו: ער מאכט אוועק די זאך; הוא עושה מזה עסק גדול, הוא רגיש מדי, לא אמרתי דבר נורא כל כך. כאילו האדם שפגע הוא גם זה שיכול לקבוע כמה היה מותר לנפש השנייה לכאוב.

התירוע השני הוא שאינו אשם. היתה לו סיבה טובה לדבר כפי שדיבר, או לעשות כפי שעשה. הרי גם השני לא התנהג כראוי, והוא עצמו התחיל את כל המריבה. ממילא הוא מרגיש שאין לו

שום חיוב כלפיו. כאילו שאם היתה סיבה למעשה, שוב אין לשני רשות שתהיה לו עליו תרעומת.

אבל שני דברים יכולים להיות אמיתיים יחד. יתכן שהיו לאדם סיבות, ויתכן שגם חברו נהג שלא כראוי. ואף על פי כן, הוא פגע בו. הסיבה יכולה להסביר מדוע עשה את הדבר, אבל אינה מוחקת את הכאב שנעשה. אדם יכול להיות מובן, ועדיין להיות חייב לומר: עשיתי לך עוול.

התירוע השלישי הוא: אכן יש לי על מה לבקש מחילה, אבל קודם הוא צריך לבקש ממני. האדם כבר מוכן להודות שנעשתה פגיעה, אלא שהוא מסדר את התור. השני התחיל, השני פגע יותר, והשני חייב לבוא ראשון. כך עוברת שנה ועוד שנה, ושני הצדדים מחכים זה לזה.

התירוע הרביעי הוא שכבר אין שום מחלוקת. מ'גריסט זיך, נפגשים בשמחות, מדברים מעט, ואפילו מחייכים זה לזה.



לומר בפשטות: טעיתי

יש אנשים אמיתיים. כאשר הם מבינים שטעו, הם אינם בונים סביב הטעות בית שלם של הסברים. הם אומרים בפשטות: טעיתי. עשיתי לך עוול. איך האב זיך נישט אויפגעפירט ווי עס דארף צו זיין. אין המילים הללו התחמקות, ואין בהן ניסיון להחזיר מיד את האשמה לצד השני.

אין זה דבר פשוט כלל. קשה מאוד לאדם לעמוד בלי הגנה מול מעשה שאינו מתאים לדמות שיש לו על עצמו. מיד עולים בו הסברים: הייתי עייף, הייתי לחוץ, לא התכוונתי, גם הוא אמר, לא ידעתי שייפגע. יתכן שכל הסברים נכונים, אבל הם אינם צריכים לבוא לפני ההכרה בכאב.

אמירת "טעיתי" אינה אומרת שכל האדם רע, ואף אינה אומרת שכל טעותיו היו שקר. היא אומרת שבמקום מסוים הוא לא נהג כראוי. הוא אינו מוחק את עצמו, אבל גם אינו מוחק את מי שעומד מולו. הוא מסוגל לתת מקום למציאות שאינה נעימה לו. צריכים לבקש הרבה מן השם יתברך לזכות למידה הזאת. לחיות אמת'דיג, בלי להסתתר ובלי לעקם את המציאות כדי להגן על עצמו. לראות דבר כפי שהוא ולקרוא לו בשמו. אם טעיתי – טעיתי; אם פגעתי – פגעתי; ואם נשברתי נפש מחמתי – מוטל עלי לעצור ולהתייחס אליה ברצינות.

ללמוד את מציאות השלחן ערוך

אפשר ללמוד את כל הלכות בקשת המחילה. אפשר לדעת כמה פעמים צריכים לבקש, כמה אנשים להביא, מתי צריכים לפרט את החטא ומתי אין לפרטו מפני שהפירוש יבייש את הנפגע. כל אלו הלכות נחוצות, והן מלמדות את האדם כיצד לנהוג למעשה. אבל אפשר לדעת את כל ההלכות, ועדיין לא להבין ממה מדברים.

לאחר שלומדים את שלחן ערוך סימן תר"ו, אפשר לסגור לרגע את הספר ולהתחיל ללמוד את המציאות של השלחן ערוך. מהי נפש? מהו כאב של נפש? מה קורה לאדם כאשר מבטלים את דבריו, מביישים אותו או לוקחים ממנו את כבודו? ומה קורה כאשר מי שפגע בו חוזר, מכיר במה שעשה ומשיב לו את מקומו?

גם זה לימוד. השלחן ערוך אינו פתוח על השולחן, אבל האדם לומד את המציאות שעליה דיבר השלחן ערוך. הוא לומד מהו כבוד, מהו עלבון, מהו אמון ומהו ריצוי. בלי הלימוד הזה אפשר לחזור מאה פעמים על הדיון, ועדיין לא להרגיש מהו "עד שירצה את חבירו".

נפש היא דבר עדין מאוד. לפעמים מילה אחת נכנסת למקום עמוק שהאומר כלל לא ראה. הוא כבר שכח את המשפט, ואילו השני נושא אותו שנים. אין זה מוכיח תמיד שהאומר רשע, אבל הדבר מחייב אותו לכבד את המציאות שנוצרה. העובדה שלא התכוון לעומק הפגיעה אינה הופכת את הפגיעה לדבר שאינו קיים.

להחזיר לנפש את כבודה

בקשת מחילה אמיתית אינה רק ניסיון להסיר אשמה מן הפוגע. היא ניסיון להשיב לנפגע דבר שנלקח ממנו. כאשר ביטלו את דעתו, לקחו ממנו את התחושה שרואים אותו. כאשר ביזו אותו, פגעו בכבודו. כאשר הפרו הבטחה או בגדו באמונו, נלקח ממנו הביטחון שהוא יכול לסמוך על האדם העומד מולו.

עתה אין די לומר במהירות: "אני מבקש מחילה". צריכים לתת רצינות למה שאירע. לומר: אני מבין שלא נהגתי כך כפי שהיה ראוי; אני מבין שהדבר כאב לך; לא הייתי צריך לעשות זאת. האדם אינו קובע לנפגע כמה היה מותר לו להיפגע, ואינו ממנהר להסביר מדוע לא היתה לו בירה.

זוהי משמעות עמוקה של כבוד. כבוד אינו רק לדבר בנימוס ולהעניק מקום של חשיבות. כבוד פירושו להתייחס ברצינות אל המציאות הפנימית של האדם השני. להכיר בכך שכאב שלו הוא מציאות, גם כאשר איננו מרגיש אותו. האיבערבעטן מתחיל כאשר נפשו של השני נעשית רצינית בעיני.

פעמים רבות זה עצמו מתחיל לרפא. לא מפני שהמילים מוחקות את מה שהיה, אלא מפני שהנפגע כבר אינו נשאר לבדו בתוך כאבו. עד עתה היה עליו גם לשאת את הפגיעה וגם להוכיח שהיא אכן התרחשה. עתה הפוגע עומד לצדו ואומר: אני רואה. עשיתי, ואני מבין שמשהו כאן צריך תיקון.

אמון אינו נבנה במשפט אחד

יש פגיעות שמילה אחת יכולה לתקן. היתה אי־הבנה קטנה, נאמר דבר שלא במקומו, ולאחר בירור אמיתי חוזרים הלבבות למקומם. אבל יש פגיעות עמוקות יותר. נשבר אמון, נוצר פחד, או שאדם למד במשך שנים שאין מקום לרגשותיו. שם אי אפשר לדרוש שהכל יסתדר מפני שנאמרו שתי המילים "מחל לי".

הפוגע רוצה לעיתים לסיים את הדבר ברגע אחד. הוא ביקש מחילה, ומעתה הוא מצפה שהשני יחייך, ישכח ויחזור מיד לקשר שהיה. אם השני עדיין זהיר, הוא נפגע מחדש: הרי כבר ביקשתי ממך מחילה, מה אתה עוד רוצה ממני? כך עצם בקשת המחילה נעשית תביעה חדשה כלפי הנפגע.

אבל אמון נבנה לאט. לפעמים מסדרים משהו ועוד משהו. מילה אמיתית, מעשה קטן, עמידה בדיבור, הקשבה בלי להתגונן. כל מעשה מחזיר עוד מעט מן המקום שנשבר. מי שבאמת מבקש מחילה אינו רק רוצה שהשני יאמר "מחלתי"; הוא מוכן גם להשתתף בבניין המחודש.

מכאן שבקשת מחילה אינה תמיד רגע אחד. מבחינת ההלכה יש לה סדר וגבול ברור, ואין האדם נעשה משועבד לעולם לדרישותיו של חברו. אבל מצד האחריות והקשר, הוא מבין שאין בידו לקבוע כמה זמן תיקח הנפש להתרפא. הוא עושה את חלקו באמת, בלי לדרוש שהנפגע יספק לו מיד את תחושת הניקיון שחיפש.

דבר שאין לו סוף

כאשר מבינים בקשת מחילה באמת, מבינים שיש בה צד שאין לו סוף. אין הכוונה שהאדם חייב לעמוד כל ימיו ולבקש שוב ושוב, גם לאחר שעשה כל מה שמוטל עליו. הכוונה היא שאין רגע שבו הוא יכול להפוך את בקשת המחילה למעשה טכני בלבד ולהשליך מעליו את האחריות. נפש אינה חשבון שאפשר לסמן עליו סימן ולסגור את הספר.

מי שכל רצונו לצאת ידי חובה אומר: אני ביקשתי, ומעתה אני בתוך התמונה. הוא רוצה שהמחילה תסלק אותו מן הדבר. אבל מי שמבין את רצינות הנפש אומר: אני הוא שעשיתי, ולכן אני מוכן להישאר כאן, להקשיב ולתקן כפי יכולתי. הוא אינו בורח מיד לאחר שאמר את המילים.

דווקא מי שמבין שאין בידו לתקן הכל, יכול לבקש באמת. הוא אינו מבטיח שהכאב ייעלם ואינו דורש שהעבר יימחק. הוא בא בענווה ואומר: אני יכול להשיב את הזמן לאחור, אבל אני מכיר במה שעשיתי. אני רוצה להחזיר לך את הכבוד, ולבנות מחדש את מה שבידי לבנות.

אין זה קל, ולכן בקשת מחילה אמיתית נדירה כל כך. היא דורשת מן האדם לצאת מתוך עצמו ולהכיר שיש לפניו נפש שלמה. לא אמצעי לכפרתו, לא מפתח לישועתו ולא אדם שתפקידו לפטור אותו מחובתו. נפש חיה, שכואבת, זוכרת, מבקשת כבוד ורוצה לדעת שאכן רואים אותה.

לפני יום הכיפורים

יום הכיפורים אינו מכפר על עבירות שבין אדם לחבירו עד שירצה את חבירו. חז"ל מלמדים אותנו שאין די שהאדם יסדר את עניניו עם השם יתברך, כאשר בעולם נשאר אדם הנושא כאב מחמתו. אי אפשר לדלג מעל הנפש ולעלות ישר לשמים. הדרך אל הטהרה עוברת גם דרך האדם העומד לצדנו.

השלחן ערוך נותן לנו את החיוב ואת סדר המעשה. הצרה יכולה לשבור את התירוצים ולדחוף אותנו להתחיל. אבל לאחר שהדלת נפתחה, צריכים להיכנס פנימה. לא לבקש מחילה רק מפני שצריכים, ולא רק מפני שממתינים לישועה, אלא מפני שפגענו בנפש והיא ראויה שנכיר בכאבה.

אפשר להתחיל מתוך שלא לשמה. אפשר שהחיוב, הפחד או הצורך יביאו את האדם אל דלת חברו. אבל שם עליו לעצור ולשכוח לרגע את יום הכיפורים שלו ואת הישועה שלו. לראות מי עומד מולו, לשמוע מה עבר עליו, ולומר בפשטות ובאמת: טעיתי; לא נהגתי כך כפי שהייתי צריך לנהוג.

בקשת מחילה אמיתית מתחילה כאשר האדם אינו מחפש כיצד לצאת מן התמונה, אלא כיצד להחזיר את חברו לתוכה. להחזיר את כאבו, את מקומו ואת כבודו. כאשר נפשו של השני נעשית רצינית בעיניו, מתחיל הריצוי שעליו דיברו חז"ל. ורק אז המילים "מחול לי" אינן סוף החובה, אלא תחילתו של תיקון.

הרב מבריסק – הבהירות ששינתה את עולם התורה

נכונה מעמידה את כל הסוגיה. כאשר נתברר "דאס איז עס", שאר המהלכים כבר אינם עומדים לידו כשוויים. הם יכולים להסביר פרט או להוסיף טעם, אבל ההגדרה הזאת מחזיקה את הדבר עצמו. ס'איז הימל און ערד צי מען זאגט א מהלך, אדער מען זאגט: דאס איז עס.

בריסקער אהב קלארקייט. קשה לו לקבל לשון שאפשר לפרשה לכאן ולכאן. הוא דורש לדעת מה פירושה של המילה, מהו גבול המושג, ומה בדיוק נאמר כאן. אין די לומר שיש כאן איזו שייכות, איזו סברה או איזה ענין. צריכים לדעת מהו הדבר.

אין זו רק אהבה לסדר. הקלארקייט משנה את ערכו של החידוש. כל זמן שהסברה עומדת כאחת מתוך כמה אפשרויות, היא עדיין הצעה הבאה להסביר את הסוגיה. כאשר מתברר שזהו עצם גדר הדין, כל הסוגיה מתחילה להיראות אחרת. הפרטים אינם עוד הוכחות נפרדות; כל אחד מהם נעשה גילוי נוסף של אותו יסוד.

לתת מקום לכל דבר

אחד הכוחות הגדולים של ההגדרה הוא שהיא נותנת מקום לכל דבר. פעמים רבות שני דינים נראים כסותרים זה את זה מפני שהנחנו את שניהם במקום אחד. כאשר מבררים את מקומו של כל דין, מתברר שאחד עוסק באדם והשני בחפץ; אחד עוסק בעצם המעשה והשני בתוצאה שנוגדה ממנו. הם אינם מוכרחים עוד להילחם זה בזה.

לפעמים אין צריכים תירוץ חדש; צריכים רק להחזיר כל דבר למקומו. דין אחד מגדיר את החיוב המוטל על האדם, ודין אחר מגדיר את החפץ שבו מתקיימת המצוה. דין אחד נאמר בשעת המעשה, ודין שני חל לאחר שהמעשה נגמר. כל זמן ששני הדינים מונחים באותו מקום, הם נראים סותרים; ברגע שכל אחד חוזר למקומו, מתברר שמעולם לא דיברו על אותו דבר.

נתינת מקום אינה רק סידור חיצוני. המקום שבו הדבר עומד מגלה מהו הדבר. אותו חפץ יכול לקבל הגדרה אחת בהלכות שבת והגדרה אחרת בהלכות תרומות ומעשרות. המציאות הגשמית לא השתנתה, אבל המקום ההלכתי השתנה. בכל מסגרת מתגלה צד אחר הנעשה עיקר.

מכאן באים הרבה מן החילוקים של בריסק. האם הדין הוא בחפצא או בגברא? האם יש כאן מעשה מצוה או קיום מצוה? האם הדבר הוא סיבה היוצרת את הדין, או רק סימן שהדין כבר קיים? האם חל שם חדש על החפץ, או שרק נולד חיוב חדש על האדם? כל חילוק נותן לשני הצדדים מקום נפרד.

וואס וויל מען מיט דעם

הרבה מתקשים להתחבר למושגים כמו גברא וחפצא, מעשה וחלות, סיבה וסימן. הבחור שומע את הלשונות הללו ושואל: וואס וויל מען מיט דעם? תניחו לי ללמוד ווי א נארמאלער מענטש, הוא מרגיש שלקחו סוגיה פשוטה, הכניסו לתוכה מילים קשות, ומעתה הכל נעשה רחוק ומסובך. במקום שהמושגים יפתחו לו את הגמרא, הם נעשים מחיצה בינו ובינה.

כשהמושגים מתחילים להאיר

בט' בתשרי, ערב יום הכיפורים, חל יום היארצייט של מרן רבי יצחק זאב הלוי סאלאוויצקי זצ"ל, הידוע בפי כל בשם "הבריסקער רב". הוא היה בנו וממשיך דרכו של רבי חיים מבריסק, אשר העמיד דרך חדשה בלימוד התורה. רבי חיים פתח את הדרך, ובנו הרב מבריסק העמיק אותה והעמידה בכל תוקפה. מאז נעשתה דרך בריסק לאחת הדרכים המשפיעות ביותר בעולם הישיבות.

רבי יצחק זאב נולד בשנת תרמ"ז, וגדל בתוך בית שהיה כולו תורה. לאחר פטירת אביו בשנת תרע"ח נתמנה לרבה של העיר בריסק. בימי המלחמה נעקר מעירו, ולאחר דרך קשה הגיע לארץ ישראל והתיישב בירושלים. ביתו נעשה מקום תורה לתלמידים מובחרים שבאו לשמוע את חידושיו ואת דרך לימודו. הוא נפטר בערב יום הכיפורים שנת תש"ך, וחידושיו נדפסו בספרי "חידושי מרן ר"י הלוי".

מהו בריסק

בריסק אינה מסתפקת בידיעת הפרטים. כאשר בריסקער רואה עשרה דינים, הוא שואל מהו היסוד הנושא אותם. כאשר הוא רואה דין אחד שיש בו סתירות ושינויים, הוא שואל שמא באמת מונחים כאן שני דינים. מה השתנה כאן בעצם, מה המציאות שעליה מדברים, והאם כל הדברים הנקראים בשם אחד אכן שייכים לאותה הגדרה?

אפשר לדעת היטב את דברי הגמרא, את שיטת רש"י ותוספות ואת פסק הרמב"ם, ועדיין לא לדעת על מה מדברים. המילים מוכרות, ההלכות ידועות, ואפשר אף לחזור עליהן בעל פה. אבל מהו הדבר עצמו? מהו החיוב, מהי המצוה, מה חל על החפץ, ומה מוטל על האדם? כאן מתחילה דרך בריסק.

כל הבריאה עומדת שכבות שכבות. אפשר לראות את המראה החיצוני, ואפשר להיכנס אל המציאות הנושאת אותו. בחוץ רואים חפצים, פעולות ומקרים שונים; בפנים נמצאים הכוחות, היחסים והיסודות. ככל שנכנסים פנימה, מתברר שדברים רבים הנראים נפרדים יוצאים מיסוד אחד, ודברים הנראים שווים חלוקים בעצם מציאותם.

גם בתורה אפשר לראות את המקרה החיצוני, ואפשר להיכנס אל הגדרת הדבר. אפשר לראות שור שנגח, ואפשר לראות בעלות, שמירה, אחריות וחיוב. אפשר לראות אדם שאכל בסוכה, ואפשר לשאול אם האכילה עצמה היא קיום המצוה, או שהמצוה היא הדירה בסוכה והאכילה היא אחת מצורות הישיבה בה. אפשר לראות קרבן שנפסל, ואפשר לברר אם חסר בשם הקרבן, במעשה ההקרבה או בכוח הכפרה.

בריסק אינה פנימיות במובן של תורת החסידות והקבלה. היא אינה באה לגלות את פנימיות הנשמה או את סודות הבריאה. אבל היא שייכת אל פנימיות ההגדרה. היא עוברת מן המקרה הנראה לעין אל עצם הדין המונח בתוכו. היא מבקשת לחדור לתוך הגמרא, אל העניין עצמו.

"דאס איז עס"

יש הבדל גדול בין מי שמתרץ קושיא ובין מי שמגלה את עצם הדבר. תירוץ יכול ליישב מקום אחד, אבל הגדרה



אלא טשטוש. רק לאחר שכל דבר קיבל שם, גבול ומקום, אפשר לראות מה מחבר אותו אל שאר החלקים. ההפרדה היא הדרך אל הבניין.

מן הסוגיה אל החיים

דרך בריסק נולדה בבית המדרש, ואין מטרתה לבנות שיטה בעיני הנפש. היא מבקשת להבין את התורה מצד עצמה. ואף על פי כן, צורת המחשבה הזאת יכולה לתת לאדם כלי גדול לחייו. רוב הבלבולים אינם מתחילים מכך שאין לאדם שום ידיעה; פעמים רבות יש לו כמה ידיעות נכונות, אבל כולן מעורבות יחד.

אדם אומר: "יש לי בעיה". אבל עדיין לא אמר מהי הבעיה. האם חסר לו רצון, חסר לו כוח, חסרה לו ידיעה, או שיש אצלו מלחמה בין שני רצונות? האם הוא אינו יודע מה לעשות, או שהוא יודע ואינו מצליח לעשות? האם המעשה עצמו אינו טוב, או שהמעשה נכון ורק הכוונה צריכה תיקון? כל זמן שהכל נקרא בשם אחד, האדם עומד מול חושך גדול. ברגע שהוא נותן לכל דבר את שמו, החושך מתחיל להיפרד. יתכן שאין לו פתרון מיד, אבל הוא כבר יודע על מה הוא עובד. עצם ההגדרה נותנת לו מקום לעמוד עליו.

גם בחיים יש דברים אמיתיים שנראים כסותרים רק מפני שכל אחד נכנס למקום שאינו שלו. יש רגש אמיתי שאינו מכריע את ההלכה, ויש חיוב אמיתי שאינו מוחק את הרגש. יש כאב שאינו פוטר מאחריות, ויש אחריות שאינה מבטלת את הכאב. כאשר כל אחד מקבל את מקומו, אפשר להחזיק את שניהם בלי לחיות בתוך ערבוב.

הקלארקיט של ערב יום הכיפורים

יש משמעות מיוחדת לכך שהרב מבריסק נסתלק בערב יום הכיפורים. ביום זה עומד האדם לפני השם יתברך ומבקש לעשות חשבון נפש. הוא יכול לומר באופן כללי שכל השנה לא היתה כראוי, אבל מתוך אמירה כללית קשה לדעת כיצד שבים. תשובה צריכה קלארקיט.

האדם צריך לשאול: מה היה המעשה, מה היה הרצון, מה היה ההרגל, ומה היתה הבחירה? איזה דבר דורש חרטה, איזה דבר דורש קבלה לעתיד, ואיזה דבר דורש סדר חדש? האם חסרה לו התעוררות, או שיש לו התעוררות בלי כלים? האם הוא אינו רוצה, או שהוא רוצה דברים רבים ואינו יודע איזה רצון ינהיג את האחרים?

הבירור הזה אינו בא לשבור את האדם. הוא מונע ממנו להפוך את כל מציאותו לחטיבה אחת של חיסרון. יש בו חלקים טובים, רצונות נקיים ומעשים נכונים, ויש מקומות מסוימים הצריכים תיקון. כאשר הכל מעורב, החיסרון מכסה על הטוב והטוב מסתיר את החיסרון.

יום הכיפורים עצמו נותן לכל דבר את מקומו. יש וידוי, יש חרטה, יש בקשת מחילה ויש קבלה לעתיד. יש עוונות שבין אדם למקום ויש עוונות שבין אדם לחברו. יש דברים שהיום מכפר עליהם, ויש דברים שאינם מתכפרים עד שירצה את חברו. גם התשובה בנויה מן הכוח להגדיר.

בריסק נתנה לעולם התורה את הכוח לעצור בתוך סוגיה עמוסה ולשאול שאלה פשוטה: על מה אנחנו מדברים כאן? השאלה הזאת יכולה להפריד בין שני דינים שנדבקו זה בזה, ויכולה לגלות שעשר הלכות שונות יוצאות משורש אחד. היא נותנת שם לכל דבר, מקום לכל דין ובהירות לכל הסוגיה.

הרב מבריסק לא ביקש להפוך את דרך לימודו לתורה בעיני הנפש. אבל מי שקיבל ממנו את כוח ההגדרה יכול להשתמש בו גם כאשר הוא מבקש להבין את עצמו. הוא יכול ללמוד שלא להסתיר בתוך מילים כלליות, שלא לערבב דבר בדבר, ושלא לקרוא לחצי ידיעה בשם הבנה. כי כל עוד אין יודעים מהו הדבר, אין יכולים לדעת מה הוא אומר לאדם.

אבל פעמים רבות אין כאן חוסר יכולת להבין בריסק. חסרה רק ההבנה הפשוטה של עצם המושגים. הבחור למד לומר "גברא וחפצא", אבל מעולם לא עצר לראות אדם מצד אחד וחפץ מצד שני. הוא למד לומר "מעשה וחלות", אבל לא פתחו לפניו את החילוק שבין פעולה הנעשית עכשיו ובין מציאות חדשה הנשארת לאחר שהפעולה נסתיימה. המילים נעשו קשות מפני שלא חיברו אותן אל העולם המוכר לו.

אפשר להתחיל מדבר פשוט הנלמד בחכמת הדקדוק. יש "נאון", שם של דבר, ויש "ווערב", פעולה הנעשית. שולחן הוא דבר; הליכה היא פעולה. קידושין הם מעשה שהאדם עושה, אבל על ידי המעשה נוצר מצב חדש: האשה נעשית מקודשת. האדם הקדיש בהמה בדיבורו, ולאחר הדיבור עומדת הבהמה בקדושת קרבן.

אין הכוונה שנאון וווערב הם ממש גברא וחפצא. נאון וווערב פותחים את העין להבדיל בין דבר ובין פעולה; גברא וחפצא פותחים את העין להבדיל בין האדם שעליו מוטל הדין ובין החפץ שבו חל הדין. אולם לאחר שאדם התרגל לראות שהעולם מורכב מאנשים, דברים ופעולות, מושגי בריסק נעשים קרובים אליו. הם מפסיקים להיות מילים קשות ומתחילים להיות שמות למציאותיות שהוא מכיר.

האדם הוא חי, רוצה, בוחר ופועל. עליו יכולים להיות מוטלים חיוב, איסור ואחריות. החפץ עומד כנגדו; הוא יכול לקבל שם, מעמד, קדושה, איסור או פסול. יש דין האומר לאדם מה עליו לעשות, ויש דין הקובע מה נעשה בחפץ. לפעמים אותו מעשה פועל בשני הצדדים יחד: האדם מקיים מצוה, ובאותה שעה החפץ מקבל שם חדש.

כאשר מסבירים זאת מתוך המציאות, כל הסוגיה מתחילה להאיר. השאלה "האם זה דין בגברא או בחפצא" כבר אינה סתם לשון למדנית. היא שואלת שאלה פשוטה: היכן נמצא הדין? האם משהו השתנה באדם, או שמשוה השתנה בדבר העומד לפניו? האם התורה אסרה את החפץ, או שהטילה על האדם איסור להשתמש בו?

בחור שאינו מכיר את היסודות הללו שומע "שני דינים" וחושב שמנסים להכפיל את הסוגיה. לאחר שהוא נפתח אל המושגים, הוא רואה שלא הכפילו דבר. המציאות עצמה כבר כללה שני צדדים, אלא שקודם לכן היו מעורבבים אצלו. בריסק רק נתנה שם לכל צד והחזירה אותו למקומו. לפעמים די בהסברה פשוטה כדי לפתוח עולם שלם. לא להתחיל מן הקושיא הקשה ביותר ברמב"ם, אלא מאדם, חפץ, פעולה ותוצאה. להראות כיצד כל אחד מהם קיים במציאות, ואחר כך לראות כיצד התורה מתייחסת אליו. מעט הבנה בעצם המושגים, וכל תורת בריסק מתחילה שיינט.

להפריד כדי לחבר

בריסק שואלת פעמים רבות: מהם שני הדברים שהתערבבו כאן? מילה אחת יכולה לשמש בשני מובנים. מעשה אחד יכול לשאת שני קיומים. חיוב אחד הנראה פשוט יכול להיות מורכב משתי חובות שונות. כאשר שני הדברים מעורבבים, אי אפשר להבין מדוע במקום אחד הדין כך ובמקום אחר אחרת.

כך מגלה בריסק ריבוי בתוך מה שנראה כאחד. מה שנקרא בפי הכל "מצוה אחת" יכול לכלול מעשה וקיום. מה שנקרא "פסול" יכול להיות חסרון בגוף החפץ או חסרון ביכולת להשתמש בו. מה שנקרא "בעלות" יכול לכלול כמה כוחות שונים. השם הכללי מסתיר לפעמים כמה מציאותיות.

אבל בריסק אינה מפרידה רק כדי להרבות חילוקים. לאחר ההפרדה היא מגלה את הסדר שבתוך הריבוי. כל דין מקבל את מקומו, ואחר כך אפשר לראות כיצד שני הדינים מצטרפים לבניין אחד. ההפרדה מסלקת את הערבוב; היא אינה מבטלת את החיבור.

אין חיבור אמיתי בלי שהדברים המתחברים יהיו ברורים. כל זמן שאין יודעים מהו כל צד, גם האחדות ביניהם אינה